

Siniša Malešević – Transkript intervjua

Razgovor vodili Milica Pralica i Mirza Šaćiri

Milica Pralica: Nalazimo se u prostorijama Oštre nule, radimo intervju sa profesorom sociologije gospodinom Sinišom Maleševićem. Intervju rade Milica Pralica i Mirza Šaćiri. Datum je 26. juli 2018. Banja Luka. Gospodine Siniša, kada se spomene Banja Luka na šta vas to prvo asocira?

Siniša: Pa uglavnom na djetinjstvo u mom pogledu. Ja sam se tu rodio i odrastao i živio sam formalno do '92. a stvarno do '87. jer sam završio zadnji razred srednje škole u Americi, pa sam se onda vratio, onda je bila vojska prije rata i onda sam otišao na studij pa sam dolazio sve dok nije rat bio, čak i dok je bio rat u Hrvatskoj. Kada je počeo rat u Bosni onda nije bilo više moguće ni putovati naravno i ako je i ono bilo nadrealno putovanje '91. malo tamo ovi ratuju ovi malo protiv njih ratuju. Ovaj.. ali bilo je na neki perverznan način zanimljivo gledati to sve, sociološki više kako ljudi se mijenjaju brzo, u kratko vrijeme. Tako da moja asocijacija na Banjaluku jeste uglavnom na djetinjstvo i to nekakvo sretno djetinjstvo na prijatelje i ovaj.. Mislim sve moje asocijacije su vrlo pozitivne za tu Banjaluku prije rata. Tako kratko rečeno (1: 27 - smijeh).

Milica: Je li možete da nam otkrijete neke zanimljive...?

Siniša: Pa mislim zanimljive, tu sam išao u osnovnu školu u Boriku, to je bila Mirko Višnjić, ne znam kako se sad zove ta škola dole u Boriku koja je bila napravljena poslije potresa, mislim da je to bila.. Makedonci su je napravili, inicijalno se trebala zvati Skopje, pa je onda promjenjen naziv. Ono bile su, puno je bilo.. puno je bilo djece tad, jako puno u odnosu na danas tako da su bili veliki razredi, po tridesetak i nešto djece, ne znam možda je bilo jedno deset tih prvih razreda u osnovnoj školi. Dakle, moja prva neka sjećanja su vezana za tu školu i neko igranje vani stalno, igranje fudbala i poslije kad smo bili malo veći rukometa i košarke šta ja znam. I druženja, neka intenzivna druženja, provođenje jako puno vremena vani, stalno smo bili vani, stalno smo se igrali i... Mislim Banja Luka je lijep grad, i uvijek je ovaj.. i Borik je bio još tad nov i te lamele su bile moderne, neki optimizam, sad kad prođem tamo sve nekako tama (2:40 - smijeh). To moje iskustvo iz osnovne škole, uglavnom se sjećam nekakve igre, nekakvih intenzivnih prijateljstava i možda nekakvih ekskurzija i takvih stvari što smo radili. A onda sam iš'o u srednju školu u gimnaziju tu je isto bilo onako neki oblik, ono tinejdžer, odrastanje i bilo je zanimljivo to što sad prvi put odlaziš iz jednog dijela grada na drugi sam (3:04 - smijeh), možeš, dozvoljeno ti je. Tu mi je isto vezano za neka prijateljstva i druženja, izlaske vani, znam da smo izlazili u Kajak se tad zvao, taj kafić to je dole isto u Boriku, na Vrbasu, ne znam koji su to, to je bilo puno tih kafića, svi su izlazili masovno. Onda smo izlazili tamo, pa smo dolazili tu u parkić u centru sad kod crkve i onda smo tamo provodili vrijeme, družili se i onda smo išli u disko i šta ja znam (3: 31 - smijeh). To su sve te neke tinejdžerske stvari, ne znam baš sad, ako imate neko konkretno pitanje, možda se sjetim nečega? Standarno ono neko djetinjstvo.

Mirza: Koju ste vrstu muzike slušali u to vrijeme?

Siniša: Pa slušali smo svašta, mislim slušali ono klasični neki rok i slušali smo ove naše što su bili: Bajaga, i.. dobro i Bijelo Dugme i ako sam ja uvijek više volio Bijelo Dugme iz '70tih nego iz '80tih taj polufolk. Nismo nikad slušali nikakav folk, narodnjaci su bilo nešto totalno... što niko nije slušao u gradu, sad je to sve drukčije. I slušali smo te neke američke, britanske bendove, to je bilo. Dobro i onda je bio nekakav pop Billy Idol, nisam ja to baš volio tad ni slušati, dobro U2, to je svako volio slušati, kako se zove, sad mi ne pada na pamet ali ono slušali smo ono što je bilo tad. Tad se, pogotovo '80tih, kad je MTV se pojavio pa su i ti nekakvi spotovi, onda svak' je to pratio i neki koji su...Mislim ja nisam baš puno bio u tome, danas kad čovjek pogleda te fotografije, '80tih frizure i (4:47 - smijeh) to je stvarno komično, mislim meni je to bilo i onda smiješno ali dobro sad je posebno smiješno (4:55 - smijeh).

Milica: Kako je bilo živjeti u Banjaluci tih '70tih, '80tih godina?

Siniša: Pa bilo je dobro, mislim, s jedne strane '70. su bile ono prosperitetne kol'ko tol'ko, živjelo se na kreditima, tako da nekako moji su tad dobili stan prvi a prije toga su bili podstanari i onda mi smo tad baš se doselili u Borik, ja sam tad iš'o u vrtić u Boriku i sestra moja mlađa i onda smo ono krenuli u školu i nekako te '70. sam osjećao kao nekako da je bilo svega, mislim nekako dostupno je sve bilo, otvoreno i realtivno prosperitetno. E onda '80. već je bila ekonomska kriza znam da su bile te restrikcije struje, pa ne bude struje, nama kao djeci je to bilo super ono mrak ideš vani, izlaziš (5:45 - smijeh). Nije bilo čokolada, bile su nekakve šećerne table to se sjećam, i onda kad imate nekog da dođe iz Njemačke pa vam donese onu vel'ku čokoladu, to je ono premija bilo. Znam da nije recimo bilo benzina, to su one krizne godine '80. Kad čovjek gleda objektivno iz vana, to je bilo loš period. Ali, kod djece i tu nekom mlađem tinejdžeru, to je bilo.. niko nije obraćao pažnju na takve stvari. To je bila samo još jedna dodatna stvar od koje možeš napraviti zabavu mislim to, par-nepar što su se neki auti mogli voziti i to, onda su to uvijek bile neke smicalice, mijenjanje tablica (6:28 - smijeh) i takve stvari. Ne znam više, ne znam još čega bi se mog'o sjetiti. Ne znam, pitajte me nešto konkretno.

Milica: Spomenli ste to, tu krizu početkom 80tih da li se sjećate možda tih odlazaka u Trst, Švercera, kako ste nabavljali sad ne znam, te neke namirnice i to, kako je to izgledalo?

Siniša: Da, da istina. Ljudi su išli, mislim dobro Jugoslavija je bila otvorena, pa se moglo ići samo ljudi nisu imali para, pogotovo '80tih i sad nekih stvari nije bilo, bila su neka ograničenja na ulaz nekakvih roba, pogotovo te što se smatralo luksuznija roba pa su ljudi išli u Trst, ja nisam išao jer sam bio mali, išli su moji roditelji, mama moja, išlo se, išli su neki tako rođaci i prijatelji redovno. Poslije se isto išlo čak i u Istambul i ono i u Grčku i svugdje gdje su postojala ta nekakva organizovana putovanja i tu je isto bilo ono nabavljanje robe. Išlo se u Mađarsku često za hranu to se sjećam, '80tih bilo jeftino i kao je Mađarska bila tada jako zatvorena tako da oni

graničari i dan danas mađarski graničari nisu baš nešto da se čovjek može pohvaliti ali onda su bili deset puta gori. U Mađarskoj je bilo tako tih sireva i vina, i šta ja znam šta su ljudi išli kupovati masovno i donositi. U principu više se išlo na zapad na istok malo ko je iš'o i naravno dolazili su ljudi sa istoka naravno oni koji su smjeli dolaziti, više na more ali prolazili su oni i ovdje kroz Banjaluku, iz Poljske i tadašnje Čehoslovačke. Većina njih su naravno bili tamo srednja klasa ali za nas su bili svi vrlo siromašni, sad je obrnuto (8:10 – smijeh).

Milica: Spomenuli ste te izlaske u tom tinejdžerskom periodu i šta se slušalo, kako je, po vašem mišljenju i to neko vaše sjećanje.. kako je izledao taj kulturni život Banjaluke tih '70tih, '80tih godina?

Siniša: Pa nekako, ne znam, mislim ja ne mogu reći sad pošto ne živim u Banjaluci ne znam kako je sad, naš repertoar u pozorištu, Gospođa ministarka, one standardne, Hamlet (8:36 – smijeh), to je sve bilo već milion puta. Ali čini mi se da je bilo puno, bez obzira što je riječ o nekakvom državnom socijalizmu, bilo je recimo taj kluturni život, bilo je puno ljudi dolazili su iz vana. Razne pozorišne grupe iz cijelog svijeta, sa zapada sa istoka, bilo je.. mislim naravno bila je veća država i tako da u okviru Jugoslavije dolazili su puno je bilo nekakve te kulturnih događaja, kulturnih razmjena. Ljudi su išli više vjerovatno nego danas i u kina i u pozorišta, pretpostavljam i teme su bile drukčije, čini mi se neko danas. Dobro, opet riječ je o državi koja je naglašavala tu socijalnu dimenziju tako da je bilo tema kojih danas nema, nejednakost i šta ja znam ali nije bilo ti nekih nacionalnih tema koje dominiraju danas puno više. Dobro, dijelom, nešto tog se pojavilo već '80tih. U gradu mislim da je bila nekako veća kulturna dinamika, mislim da je bilo više tih nekakvih izložbi, opet ja to više možda ovako kao neko ko je živio prije gledam, možda sam u krivu, možda se puno toga danas se i događa. Bila je neka puno veća otvorenost za nove ideje, iako možemo mi reći da je Jugoslavija dobrim dijelom isto bila konzervativno društvo, sad kad gledam iz ove perspektive izgleda liberalno. A onda, u ondašnje vrijeme u nekim stvarima je bila konzervativna, tako da, mladi su isto imali nekakav otpor, naravno od '68. mladi su bili ti koji su bili dosta pobunjenički nastrojeni. Većina tog pobunjeničtva tad je dolazila sa političke ljevice, tako da napravio se sistem čak i u tim omladinskim novinama koje su inicijalno bile izdavane i finansirane od strane države bilo je puno kritika sistema ali sa lijeve strane ne desne. U smislu pojave novih tih je li tzv. nove buržoazije i da sistem u principu ne funkcionira onako kako bi trebao, ono što priča, da su nejednakosti i dalje tu i tako sve. Mislim da su ljudi dosta bili aktivniji u tom političkom smislu u okviru sistema, naravno nisi ti sad mog'o bit' ekstremno radikalni, mada ja mogu reći, recimo ovo kad sam ja bio tinejdžer bilo je par instanci, sjećam se u srednjoj školi u gimnaziji, kad je bilo nekakvo glasanje za, ne mogu se sad sjetiti, za neke omladinske funkcije. Sad je bilo ono, mi smo dobili listu sad tih kandidata i rečeno nam je da trebamo glasati za njih svih pet npr. Ne mogu se sad baš sjetiti tačno. Ja se baš sjećam da sam ja pitao: mislim kakvi su ovo izbori ako ćemo glasati za svih pet? Njima je to tad bilo ono, reakcija od nekih profesora, nastavnika, ovaj, nije im se baš dopalo to. Ali ja uopće nisam razmišljao na

taj način, ja sam mislio da je to sasvim legitimno pitanje. Nije se meni ništa ni desilo, šta ja znam i neki drugi su se isto bunuli ali onda si mogao tek početi malo razmišljati da ipak postoje neke stvari što se ne smiju raditi, što nisu dozvoljene. Mada, mogu reći da je puno oštrij sistem bio u odnosu na neke nacionalne neke pokrete nije ove, ove s ljevice su se ipak gledale sa simpatijama. To je ono što se sjećam.

Milica: Spomenuli ste te novine u kojima su pisali mladi i buntovni tada, da li se možda sjećate naziva tih novina?

Siniša: Pa ja sam isto čak pisao za gimnaziju, za Orfej je ' tad je bio, novine Orfej. Mi čak i pokrenuli, ovaj sad sam baš proš'o pored gimnazije pa sam ušao unutra vidim da ima i taj radio, mi smo pokrenuli taj radio još ovaj moj prijatelj Saša Karalić. Dobro, tad se više kad si bio mlad, pogotovo to su prvih par godina srednje škole naglasak je više bio na muzici i nekim tako stvarima. Nismo se baš zanimali tol'ko za politiku, poslije je možda tog više bilo. Ja sam tad već otišao u Ameriku, to je četvrti razred kad su se stvari već počele malo mijenjati, to je bila '88. tako da, već se puno stvari promijenilo do tada. Bio je Polet iz Zagreba koji sam ja čit'o redovno i on je bio isto vrlo kritičan, sjećam se i baš mi je zato bio zanimljiv ja sam čak bio pretplaćen na Polet. Koji su pisali mali ljudi i vrlo kritični, lijeva kritika sistema. Ne mogu se sad sjetiti šta je bilo od novina, a bilo je tih nekih omladinskih novina. Uglavnom su omladinske novine bile kritične dosta u to vrijeme.

Milica: Spomenuli ste taj izlazak u bioskop u pozorište, da li se sjećate šta se puštalo, gledalo? Kako su izgledali ti odlasci u bioskop?

Siniša: Pa dobro kad smo bili manji, ja se sjećam recimo kad smo mi tek počeli zajedno izlaziti ono kao sa rajom je 'l, to je obično bio sedmi, osmi razred onda bi nas išlo po deset zajedno, petnaest u kino (13:41 – smijeh) i to je bilo ono.. I to su bili, ne znam ja sad, nekakvi Rambo filmovi ili nešto bezveze koji mi ni tad nismo baš nešto, ali bilo je nešto drukčije, borba i to sve. U srednjoj školi smo malo postali je 'l kritičniji, pogotovo ovi moji prijatelji iz gimnazije koji su čitali puno književnost i ozbiljne stvari i onda nisi iš'o gledati baš bilo šta onda si ček'o malo zanimljivije filmove. Mada je bilo produkcija, uglavnom su dolazili američki filmovi bez obzira što je to bila državni socijalizam i tu sva je produkcija bila američka kol'ko se ja sjećam. Bilo je naših filmova nešto i možda nekih tako francuskih, talijanskih.. I onda su američki filmovi dominirali, kol'ko se ja sjećam. To odlazak u kino, mislim mi smo tad govorili kino ovdje isto (14:32 – smijeh), to se promijenilo u međuvremenu. Bilo je kino Kozara baš tu, je 'l i onda to je bilo nekakav događaj mi smo baš ono to je nekakvo druženje ti sad odeš prije kina ono ranije malo pa nešto tamo se muvaš po parkiću i sve pa onda ide kino pa poslije kina možda isto odeš nešto popiti sok ako imaš para. Pa uvijek je bio taj problem niko nije iamo para, to je bilo uvijek ono svak' dobije malo para za kino i za piće ona rastežeš onu jednu Koka- Kolu tamo tri satima (15:00 – smijeh). Da, tog se sjećam taj finansijski problem.

Milica: Kada ste vi osjetili tu mogućnost da Jugoslavija.. da počinje da se raspada?

Siniša: Pa to je šok ja mislim većini ljudi bilo. Dok sam ja bio ovdje, nije mi to nikad palo na pamet. Onda sam bio godinu dana u Americi od '87. do '88. taj četvrti razred, onda se, počele su se mijenjati nekako stvari. Još uvijek je to bilo u okviru istog sistema I ono Milošević je došao na vlast. E, sad ja sam obraćo pažnju na te stvari i kod mene u kući, mi smo odmah bili vrlo kritični prema tim promjenama i ono što se događalo na Kosovu ovaj u to vrijeme iako smo mi svi, moji u porodici Srbi bili mi smo bili protiv Miloševića od '86. tako, što nije bio čest slučaj. Onda, kad ti postaneš malo političan i onda počneš pratiti ja sam odavde počeo pratiti šta se događa i onda sam kad sam se vratio iz Amerike išao u vojsku, bio sam u Beogradu u vojsci. Bilo je zanimljivo što, u to vrijeme vojska koja je bila super konzervativna organizacija je bila pretplaćena na Borbu, novine koje su prije bile partijske novine ali u međuvremenu Borba je postala najliberalnije novine. Tako da smo mi u vojsci dobijali super liberalne novine i čitali (16:16 – smijeh). Većina vojnika nije nešto čitala, ja se sjećam oni su sve prenosili: nove stranke se osnivaju, mijenja se sistem, neke one ideje demokratizacije i to sve. To sam ja najviše u vojsci o tome saznao što je apsurd. Onda sam primjetio da se nešto miče ali još uvijek niko nije, ja ne vjerujem da je iko u to vrijeme pomišljao da će doći do rata i da će doći do raspada. Znači to se sve počelo događati vrlo brzo u vrlo kratko vrijeme, kad su počeli oni pregovori, tamo '90. u godinu dana se tol'ko stvari promijenilo. Ja mislim da je za većinu ljudi to ipak bilo iznenađenje i raspad i nasilje, ratovi. Ja ne vjerujem da u mojoj generaciji, i oni koji su se zanimali za politiku u to vrijeme, većina ljudi nije jer si mlad bio, to im je bilo iznenađenje.

Milica: Da li je ovdje u Banjaluci, da li se sjećate, pošto ste rekli da ste bili u vojsci u Beogradu.. da li je bilo tog otpora rata da li je bilo nekog organizovanog tog mirovnog pokreta, da tako kažem?

Siniša: Sad, ja vam ne mogu puno reći o tome pošto sam ja uglavnom bio u Zagrebu jer ja sam otišao na studije poslije vojske znači '89. sam ja već bio u Zagrebu ali sam dolazio ovdje, ne svaki vikend ali recimo svaki drugi, treći vikend. Mislim, naravno razgovarao sam ja sa svojim prijateljima koji su, većina njih naravno nije bila ni za kakav rat nizašta. Nisam siguran da je bilo baš neke velike te..mislim bilo je pojedinačnih tih nenakvih pokreta, više toga je Sarajevu čini mi se bilo, gdje su ljudi malo više se organizovali oko toga. U Zagrebu, gdje sam ja više bio, isto je bilo pokreta al' to su isto nisu nekakvi masovni, većina tih stranaka bile su nacionalne stranke i kad god bi bila neka organizacija većeg broja ljudi to je uglavnom bila oko tih nekih nacionalnih stranaka. Tako da, ne mogu sad reći, znam recimo da je bio taj UJDI, to je osnovan Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu koji su uglavnom bili intelektualci. Tu je isto bilo studenata, znam ja neke prijatelje, ja nisam bio nikad član ničega iako mi je to bilo recimo simpatično u to vrijeme to je više bila neka liberalna..pokušaj da se nešto napravi ali to nije dugo trajalo. Tako da.. ne znam, rat je nekako naglo došao baš k'o iznenađenje i šok.

Milica: Šta se mijenja sa tim prvim izborima u Jugoslaviji?

Siniša: Pa.. mislim s jedne strane to je bilo nešto novo, bilo je, bilo je, mislim da većina ljudi su željeli nekakvu demokratizaciju i mogućnost izbora i različite stranke ali sve se to naravno događalo u isto vrijeme sa tom etničkom mobilizacijom. Mislim da je dosta ljudi.. strah je bila dominantna emocija. Dijelom strah da ćeš ostati manjina negdje, većinom je taj strah proizveden umjetno ali mladi ljudi, ja mislim, da su inicijalno bili otvoreni naravno željeli su nekakvu demokratizaciju društva. Problem je načina kako je ta demokratizacija ovdje dolazila, nekako neujednačeno i uvijek je nekako bila dominacija tih nacionalnih partija od početka. Mislim iako je, bilo je tu i nekavih lijevih partija i liberalnih partija i nekakvih drugih nenacionalnih, konzervativnih ali vrlo brzo su te organizacije ostale male bez ikakvog uticaja.

Milica: Kakvi su bili međuljudski odnosi?

Siniša: Prije rata?

Milica: Mislim to kad je počelo sve da se kuha?

Siniša: Pa dobro, mislim, sve do samog početka rata moje iskustvo je bilo dobro. Moji prijatelji , mislim ja mogu reći svarno do prije rata kad sam iš'o u gimnaziju mi nismo razmišljali o takvim stvarima. Čak nekom nije niti padalo na pamet ko je ko, mislim ono, Hrvati se... dobro, muslimanska imena su uglavnom specifičnija ali niko o tome nije razmišljao na taj način. E sad, stvari su se malo promjenile već kad sam ja otiš'o '88. Ali kol'ko se sjećam ovi moji prijatelji koji su sa mnom pričali i pisali mi to je više bilo ono kao neka šala. Znači, ljudi su se malo šalili oko tih stvari, nikome nije palo na pamet da to će stvarno postati zbilja, nego su oni, ono pravili parodiju od tog, tih nacionalnih stvari. Mi smo ostali dobri prijatelji, bez obzira, mislim ljudi iz te generacije. Rijetko ko, da ja znam, da je bio nekakav teški, zagriženi nacionalista u to vrijeme. I dan danas se mi nalazimo ili ovdje ili negdje drugdje, vani, puno ljudi je vani ono u Švedskoj, standardno (21:22 – smijeh), Danskoj, mojih prijatelja. I oni dolaze ovdje isto, tako da.. sad smo mi imali, ovaj, trideset godina mature, jako puno je prošlo.. Bilo je malo ljudi opet ljudi nisu mogli svi doći. Sad sam je isto našao sa par tih ljudi pošto isto ni ja nisam mogao doći na tu maturu. Prednost je naravno sad što postoje je l' ti, internet i socijalni mediji pa se može uspostaviti kontakt s ljudima. Ali ja mislim da ta, većina urbanog stanovništva iz te generacije je sačuvala prijateljstvo, mislim naravno postoje neki ljudi koji su bili specifični da kažem. Većina, bar moje iskustvo tako, su ok ostala.

Milica: Da li se možda sjećate, pošto niste bili u Banjaluci, po tim prvim pričama i to, kad je počeo rat zapravo u Banjaluci, da li se toga sjećate?

Siniša: E, ja nisam bio tu. Moje iskustvo je više u tom smislu da sam ja bio na telefonu sa svojim roditeljima koji su bili ovdje i ono javi ti se strah, sad ja sam, s obzirom da sam ja bio u Zagrebu

nije meni bilo jednostavno tamo. Inicijalno, kad je počeo rat, moja tadašnja djevojka, moja žena, supruga ona je Hrvatica i mi smo mislili otićemo u London pa dok se to malo smiri. Mislim, nikom nije palo na pamet da će to sad biti još gore i gore i da će trajati dugo. Na kraju, ne znam, bile su neke komplikacije i nismo mogli otići i onda sam ja rekao: Nije važno, ostaću ja tu u Zagrebu pa šta bude, bude (22:56 – smijeh). Sad naravno, nije bilo ugodno to iskustvo, ipak ste nekakva manjina, srećom nije to bio rat crnaca i bijelaca da se zna odmah ko je ko (23:06 – smijeh), ovako si, mogo si se malo sakriti. To društvo u kojem sam se ja kretao bili su svi ok ljudi. Moj kontakt sa Banjalukom je uglavnom bio telefonski, dok se moglo, s roditeljima i onda je to izgledalo stvarno malo onako depresivno da ne možeš ništa napraviti'. S druge strane ja sam se osjeć'o isto s jedne strane, ono osjećaš se...mislim, odgovornost je naravno najveća bila i u to vrijeme na srpskoj strani i onda se osjećaš i kriv s jedne strane što.. a ti ne možeš ništa napraviti'. Onda ti je neprijatno. Onda opet, s druge strane, ja sam bio u Hrvatskoj, u vrijeme rata nema nekakvih suptilnosti sve je „ili ili“ , crno – bijelo, i ti ne možeš se ni opuštat, mislim možeš sa svojim prijateljima, kolegama pričati o tome. Tako da, meni je to bio težak period u tom smislu komunikacije sa mojim roditeljima, moja sestra je otišla bila u London. Onda, ne znam kad je to već bilo, kad nije bilo više ni telefonskih komunikacija, sve se prekinulo. To je bio jako težak period zato što nisam mog'o nikako komunicirati sa roditeljima i onda smo slali pismo nešto tamo preko Subotice i pošiljke i šta ja znam. To je jedno vrijeme išlo preko Mađarske da bi neko ovdje dobio nekakvu poruku tako slao roditeljima. I onda je mama moja otišla u Austriju, pa smo imali nekakvu komunikaciju. Mislim, to je bio ružan period ja ne znam puno, znam, moj otac je ovdje ostao ono je bio politički aktivan, on je bio član parlamenta iz SDP-a, jedini Srbin koji nije uš'o u Parlamet Republike Srpske, dobrovoljno. Tako da je on imao ogromnih problema, i on je, htjeli su ga mobilizirati u neke specijalne jedinice, da pogine što prije. Bacili su mu bombu ispred našeg stana i ono uzeli su nam stan, ono svašta je bilo, grozno. Tako da je , taj period ono baš najmračniji period. Onda je on srećom otiš'o poslije ovaj u Beograd, Novi Sad pa Beograd pa onda je i on u Austriju otiš'o. Tako da moje iskustvo tog ratnog perioda nije direktno, direktno je kroz moje roditelje i vrlo je mračno i neobično je s jedne strane što rekoh već u početku, da smo mi Srbi ali smo bili politički nepodobni i to nije baš bilo lako. Opet si neprimjetiv, ne pripadaš nikome, možeš biti žrtva ako si etnička žrtva ako si politička žrtva onda si beznačajan.

Milica: Da li se možda sjećate gdje ste bili kad je Ferhadija srušena?

Siniša: Da, bio sam ja u Zagrebu , da, to je bilo..ta dva momenta recimo kad je srušena Ferhadija i kad je srušen u Mostaru most to ti je baš nekako, mislim to je dio grada i to te pogodi te, pogodi te to. To je ipak nekakav simbol grada i.. pa meni je bilo teško u oba ta slučaja. Iako ja nisam vezan za Mostar nešto, mislim, bio sam tamo k'o turista ali to su bili nekakvi simboli. Sad naravno, puno je gore da su ljudi ubijeni isto, ali ti simboli su nekako baš bili, meni su barem djelovali ovaj u nekom ličnom pogledu kao nekakav, kao nekakvo uništavanje jednog vremena

kojeg sam ja smatrao sretnim vremenom. Ne znam, mene je to pogodilo jako, i Ferhadija i most u Mostaru.

Milica: Vi direktno niste bili izloženi tom nasilju, ali spomenuli ste, vaš otac bio izložen nasilju tokom rata, kako je.. da li možete, želite da nam ispričate nešto o tome? Kako je tekao taj proces jer spomenuli ste i da vam je stan oduzet u Banjaluci?

Siniša: Pa jeste, mislim puno više nasilju su izloženi bili Bošnjaci i Hrvati naravno neg' bilo ko drugi i moje iskustvo je to, kroz mog oca pošto je on jedini ostao u to vrijeme. On je bio, mislim on je isto bio profesor ovdje na ekonomiji, tako da je on bio poznat u gradu i očekivalo se da se on sad svrsta na tu stranu koju on nije želio. Onda je on pisao kojekakve članke tu protiv režima što mu naravno nije pomglo. Onda su bili stalno nekakvi pritisci na njega kao što sam ja rek'o stalno ti mobilizacijski pozivi, za njega i za mene. Ja sam, mislim da nisam bio tu, nisam bio dostupan ali opet bio je prtisak na njega da ja budem mobiliziran, da on bude mobiliziran i onda je on pokušavao eskivirat' to. Onda je par puta, ja mislim da je on iš'o tamo preuzeti nekakvu tu uniformu ali nije nikad otiš'o na ratište. Na kraju je on, na kraju se to, oduzeli su nam stan i onda je on i on je imao nekavih zdavstvenih problema pa je na osnovu toga uspio izaći iz grada jer ne bi drukčije mogao izaći iz grada. Otišao je onda u Novi Sad prvo onda Beograd, onda poslije u Austriju. Tako da, bilo je to iskustvo reko sam taj pokušaj isto, bomba je nekakva bila eksplodirala tamo blizu i bilo je prijetnji stalno telefonskih i svakakavih drugi'. Nije bilo direktnog iskustva fizičkog nasilja ali vjerovatno bi bilo da on nije otiš'o, mislim da je on '94. otiš'o.

Milica: Da li je još neko možda iz vaše porodice dobijao te prijetnje ili je sistemski vršeno nasilje nad njim?

Siniša: Pa nije zato što nikog više nije bilo tu. Mislim imam širu porodicu tu ali oni nisu bili politički aktivni ili nešto tako da nije, nemam ja takvo iskustvo.

Mirza: Spomenuli ste '80tih ekonomsku krizu, da li ste vi bili svjesni te ekonomske krize u to vrijeme, Vi i vaši prijatelji? I na koji način se reagovalo na to? Da li je možda bilo korupcije unutar institucija i sličnih događaja?

Siniša: Pa jest' naravno, mislim ovdje je uvijek bilo korupcije, tako da (29:16 – smijeh), to je već ono stotinama godina ali.. i mi smo osjetili to svi, recimo prije k'o djeca ja se sjećam mi smo i ako smo imali relativno skromne prihode k'o većina ljudi je l' u bivšoj Jugoslaviji. Dosta urbanog stanovništva je moglo priuštiti da ode na more preko ljeta čak neki i zimovanje. Mi smo nekad isto otišli na skijanje na Jahorinu ili u Sloveniju. I onda sad '80tih je već bilo to teže, bilo je ovaj neke su stvari bile skuplje i nisi mog'o priuštiti' neke, znam recimo nisi mog'o kupiti nekakvu hranu koju si želio ako je bila malo skuplja mislim da nije čak ni nekih namirnica bilo, vec sam spomen'o tu čokoladu (30:03 – smijeh), koje se ja sjećam kao dijete da nije bilo prave čokolade.

Ali, bilo je baš taj jedan period krize '80tih, pogotovo prvi dio '80tih, ja mislim krajem '80tih već je došlo do promjene, pogotovo onaj period kad je Marković bio na vlasti bilo je nekako prosperitetno baš ta jedna godina prije kolapsa je bila najbolja koje se svako sjeća ja mislim. Rane '80. su bile ono znam da su svi živjeli na nekim kreditima i na nekim čekovima, čekali da legne plata i te čekove da se nerealiziraju da se čuva još. Mislim opet svak' svakoga zna to je isto taj korupcijski sistem gdje vi nešto kupite pa kažete onoj tamo trgovkinji nemojte to još davati, sačekajte dvije sedmice itd. Mislim da je puno ljudi bilo u takvoj situaciji, ekonomski nisu bili, jer mi jer ja ovdje ipak govorim o nekakvoj srednjoj klasi, ja vjerujem da nekakvi radnički grupacije su bile još u puno goroj situaciji. Ali opet, ti k'o dijete ko tinejdžer to ti nije bio prioritet, bilo ti je važnije da možeš izaći vani da družiti se i tako je l'.

Milica: Spomenuli ste da vam je oduzeto to stanarsko pravo tokom rada, da li ste vi uspjeli da vratite stan, da vratite svoju imovinu?

Siniša: Dobro, to je..to je malo ovaj..to je malo priča. Neću ići u tu priču zato što ima malo, ima nekih ličnih stvari. Naša je odluka bila da ne tražimo stan. Eto samo neka ostane na tome, da ne ulazimo sad u to.

Milica: Da li ste se vraćali u Banjaluku neposredno posle rata, taj vaš prvi dolazak u Banjaluku poslije rata kako je izgledao, kakvo je vaše iskustvo?

Siniša: E ovako, prvi put ja sam došao '99. Znači nisam bio do tada. To je bilo.. čudan je osjećaj bio, s jedne strane ja sam imao.. pošto moj otac kad je otišao iz Banjaluke, on je otišao i Srbiju a ja sam im'o bosanski pasoš ikao sam ja bio vani, ja sam tad bio u Pragu, studir'o. Ja sa bosanskim pasošem nisam mogao ući u Srbiju u ambasadi bosanskoj izdan, znači to je isto neposredno poslije rata nije još bila riješena situacija. Tako da se ja recimo nisam vidio sa svojim ocem jedno sedam godina u tom razdoblju rata i šta ja znam. Onda smo se mi tek vidjeli u Budimpešti, sjećam se to u Mekdonaldsu da se nađemo (32:34 – smijeh). To je bilo teško. I onda poslije rata stvari su se malo stabilizirale. Ali ne baš odmah iza rata trebalo isto puno vremena da se to riješi pogotovo što je Milošević još bio na vlasti tako da u Srbiji se nije ništa promjenilo i dalje nisi mogao tek tako hodati sa bosanskim pasošem u Srbiji. Onda sam ja doš'o '99. tek i ono emocionalno sve, ja sam tad iš'o, moja baka je tad živjela tu još, išli smo kod njene kuće i to je onako isto emocionalno je nekakav neobičan osjećaj, zato što ti maštaš o nekim stvarima što su bile prije. Jer ja sam otišao ipak iz svog stana i ostavio svoju sobu sa svojim stvarima i knjigama i nikad je više nisam vidio. To ti ostane negdje, kad sam baš doš'o pred kuću moje bake mislim čak i da sam zaplako, to jeste specifičan osjećaj. Možda nije tol'ko vezan za grad ali je vezan za nekakve ljude koji ti znače koje nisi mogao vidjeti. Naravno bilo mi je teško i svima nama kad smo se tad vidjeli prvi put. Poslije toga je nekako postala rutina pa smo dolazili. Dolazio sam ja, ja mislim, skoro svako ljeto od tada. Kad je umrla baka, kuća se prodala onda sad, mislim imam ja ovdje puno prijatelja kod kojih mogu ostat' al' neću ja namjerno iznajmim tako kad dođem tu.

I sad je to drukčije malo, ja kad sam tu, kad dođem u Banjaluku više sam nekakav turista ili k'o nekakav antropolog gledam ljude (34:04 – smijeh). Da, to se sjećam tog iskustva '99. Kad sam prvi put doš'o, poslije je bilo sve ono, standardno.

Milica: Možete li da napravite to poređenje Banjaluke koju ste napustili i Banjaluke u koju ste prvi pu došli poslije rata? Šta je to što je upečatljivo, neka ta promjena koja se desila?

Siniša: Pa da, ja sam zadnji put u Banjaluci bio '92. i sjećam se već je '91. bilo, rat je bio naravno u Hrvatskoj, ja sam dolazio iz Hrvatske u Bosnu k'o što sam rek'o to je bila ta nadrealna situacija. Ja se uvijek sjećam tog trenutka, iš'o sam preko Broda. I sad Slavonski Brod, tamo su sirene i svi se ljudi skrivaju ono bombardujući ih tu a u Bosanskom Brodu je l' preko puta to je isto maltene ljud jedu roštilj ono, mislim (34:53 – smijeh). Totalno nadrealna situacija da im padnu bombe i ovi bi stradali isto. To je totalno druga percepcija bila. I u Bosni niko nije očekivao isto da će biti rat. Tako da, svi su smatrali "ma to se tamo događa u Hrvatskoj to se nas ne tiče". E tako da je bilo ti' takvih situacija ja kad sam dolazio iz Zagreba u Banjaluku. Tamo je rat i mobilizacija i to sve a ovdje su isto ljudi ratovali u Hrvatskoj je l' JNA tako da su ovde ljudi ratovali protiv ovih tamo. Mislim, tehnički si mogao ratovati s obe strane malo tamo pa doći ovdje jer je bilo otvoreno još. Tako da je isto bilo totalno ludilo u to vrijeme. Onda je to prestalo i zadnji put kad sam ja otiš'o to je bilo '92. mislim da je bio februar nisam siguran, znam da sam ponio debelu jaknu, zimsku (35:40 – smijeh). Isto je bilo, kad smo prelazili granicu već je.. svi su bili mobilizirani i bilo je jako nezdrava atmosfera i onda su nas stalno iz buseva vadili. Ja se uvijek sjećam, isto je to, mislim da je to na Gradišci bilo, da sam iš'o preko Gradiške i onda kad smo prešli tamo onda su nas neki hrvatski, to nije bila prava još vojska to su bili..nekakva dječurlija sa nekakvim bože sačuvaj uniformama (36:06 – smijeh). Onda su oni izvadili nas sve iz busa, i sad, ja sad imam ličnu kartu imam i pasoš i u ličnoj karti mi je, piše ime mog oca koje je ono vrlo srpsko pa se može odmah skužiti pa sam ja njima dao pasoš gdje se ne vidi. Ništa mene niko ne maltretira, pita me je l' idem studirat' u Zagreb šta ja znam. A pored mene neka bakica koja je tu iz Gradiške Bosanske, samo je Hrvatica isto, ti isti Hrvati nju maltretiraju zato što je, još niko ne zna šta je ko, gdje je. Nije postoj'o taj koncept ko , jer ja mislim za većinu ljudi u Hrvatskoj oni nisu razmišljali da tu sad u Bosni žive Srbi, Hrvati, Bošnjaci nego sve su to Bosanci isto. Svi su uglavnom potencijalni neprijatelji bili. Tako da je bila ta konfuzija totalno, ko je ko (36:53 – smijeh). U to vrijeme već Hrvatska je dosta bila devastirana mi smo prolazili kroz ta područja ono baš uništeno i isto tako svakakvih tih paravojnih formacija HOS i one nekakve crne uniforme. To je baš bilo ono da te uplaši, nije baš bilo nimalo jednostavno. Tako da moje to iskustvo bilo je odma' prkinuto je, sve je prekinuto jer ja sam otiš'o ja nisam tad mislio da je to kraj ja sam mislio e odoh ja sad za Zagreb vratiću se opet. E onda su, počeo je rat i srušeni su mostovi. Nije bilo više nikakve mogućnosti dolaska i naravno ti se nisi ni pozdravio nekako. To što kažem baš taj element da ti, kad ti negdje odeš a imaš mogućnost da nekako kažeš sam sebi e OK odlazim to je nova etapa u mom životu je jedna stvar. A kad te neko otjera ovo je ipak

druga stvar. Mislim, naravno moje iskustvo nije ništa u odnosu na većinu drugih ljudi koji su sve izgubili. Izgubili nekoga dragog u porodici. Ali eto bio je tako.. nekakav bolan rez. Jednostavno nisi imao priliku da prekineš to što bi rekli "Only on Trams" (38:04 – smijeh), da. Da to je što.. tog' se sjećam.

Mirza: '99. godine kada dolazite nakon svega toga što se dogodilo u Banjaluku nazad, šta zatičete prvo, šta vam je prvo interesantno što se promjenilo? Da l' sad ima tih šarenih čokolada? (38:30 – smijeh)

Siniša: Ima puno šarenih čokolada ali je meni recimo bilo u Banjaluci neobično, pošto ja nisam bio naravno cijelo to vrijeme kad se sve to mijenjalo, ta transformacija Banjaluke iz jednog multietničkog grada u jedan monoetnički grad u potpunosti. Što se vid'lo, mislim sve je ćirilica, mislim i prije je bilo ćirilice ali bilo je drugih stvari, neki simboli, dominacija religijskih simbola na sve strane. Crkva se radi, mislim da se počela tad raditi. Tako da je ta dominacija nacionalnog i religijskog je vrlo upečatljiva i vidljiva i to ti je ono što te odmah.. primjetiš čim dođeš jer je bio drukčiji grad. Dobro neke su se stvari počele graditi, ima čokoladica ipak u tom smislu, poslije rata ima.. krenulo je malo ta ekonomska nekakva dinamika. Ali moje iskustvo je to, odmah primjetiš da grad drukčije izgleda. I stanovnici su drukčiji, naravno puno je ljudi došlo tu u Banjaluku iz različitih djelova. Puno je izbjeglica iz Hrvatske, ljudi koji su isto imali tragične priče i tragično iskustvo. Onda grad i struktura stanovništva se promjenila, nekakve navike su se promjenile, primjetio sam puno tih narodnjačkih.. ne znam kako se zove (Milica: klubova), klubova, folkoteka tog' što nije bilo prije. Tako te neke, možda su to tako neke stvari što većina ljudi koji su živjeli prije primjete odmah, mislim mogli su tad primjetiti.

Milica: Da li se možda namjeravate vratiti u Banjaluku?

Siniša: Ne, sad ja sam već dvadeset i dvije godine u Irskoj, tamo su mi se djeca rodila. Moj stariji sin evo sad na fakultetu, tako da.. moj život je otiš'o u drugom smjeru. Zanima me isto šta se ovdje događa, pratim ja pogotovo sad se to lako može pratiti na portalima i pristup informacijama je puno veći, tako da ono mogu reć' da imam solidne informacije šta se događa. Mislim ipak sam ja tu rodio se i odrastao i to te uvijek na neki način oblikuje. Tako da.. nemam.. nemam namjeru se vraćati, ne.

Milica: Kako vi danas gledate na postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Srpsku, Banjaluku, cijelu političku situaciju u Bosni i Hercegovini?

Siniša: Pa ne znam, žao mi je. Naravno ja sam odavd'e i želio bi da ovaj, ova cijela regija malo bude prosperitetinija i da je manje mržnje. Imao sam osjećaj da su stvari malo krenule, naravno kad je bio potpisan Dejtonski sporazum to je bila pozitivna stvar jer je zaustavio rat a ništa se nekako nije puno razvilo društvo od tada. Nekako imaš osjećaj da se sve zamrzlo u vremenu. Bio je pomak određeni ja mislim prvih deset godina poslije Dejtona, ekonomski su se stvari malo

popravljalje. Nije bilo čak tol'ko nekakvih tih etničkih trzavica dok nisu određene političke grupe skužile da mogu od toga dobro profitirat'. Tako da mi sad imamo osjećaj.. veću mržnju, pogotovo pred izbore nego što smo imali prije rata, mislim neposredno prije rata. To je problem, naravno to je problem. I sad struktura ove države je isto kako je napravljena, ona je napravljena "ad hoc". Biće neophodno doći do nekakvog dugoročnog rješenja gdje svi će bit' zadovoljeni na neki način, al' to ne izgleda da će se desiti uskoro. Isto, svijet se pomjerio u nekakvim nezdravim pravcima što isto utiče na ovo naše područje. Prije je ipak bila nekakva pozitivna klima u EU za Bosnu i Hercegovinu, sad ne izgleda trenutno, ali dobro mogu se stvari promijeniti na bolje isto. Tako da trenutno ne izgleda baš nešto previše optimistično (42:28 – smijeh). Pogotovo zato što mladi odlaze masovno kao što vi znate iz Bosne, iz Hrvatske, iz Srbije. Stanovništvo je jako staro, znači struktura stanovništva ovdje mislim da je oko 44 godine prosjek što je jako opasno dugoročno gledano. Kol' ko će ostati ovdje ljudi za narednih dvadeset godina, mladi odlaze, malo se ljudi rađa. Ostaje staro stanovništvo koje opet.. finansijki je teško se s njima izborit'. To su sve neki negativni pokazatelji, vjerovatno ima i nekakvih pozitivnih pokazatelja. Mislim ipak smo mi tu u Evropi i jednim dijelom niko ne želi da vidi nekakav novi rat, tako da EU ima interes nekakav da napravi nešto od ove regije pogotovo od Bosne. Ipak postoji ta nekakva mrkva EU potencijalno jer to bi naravno opet bilo rješenje za cijelu regiju. Mada, vid'li smo i Hrvatska je ušla u EU nije se baš nešto puno promijenilo (43:38 – smijeh). Tako da je sad nacionalizam jači nego što je bio prije. Ne znam, to je jedina nada za nas ja mislim (43:44 – smijeh).

Milica: Šta po vašem mišljenju predstavlja tu nadu u bolje sutra i kako to možemo postići, ko, kako?

Siniša: Pa mislim, što kažu one sve babe na pijaci na mladima svijet ostaje (43:58 – smijeh).

Milica: Na onima koji odoše ili na onima koji ostaju (44:04 – svi se smiju).

Siniša: Da, da na onima koji ostaju, jedino što mladi odoše u tome je problem. Mislim da, problem je ovdje što jest' kako je strukturiran politički sistem. Jako je teško ga promijenit' jer on samo reproducira partije i iste ove nacionalističke priče pogotovo pred izbore. Moje mišljenje, dok se ne promjeni taj nekakav izborni sistem ili čak više struktura države, teško ćemo mi se riješiti nekakvog tog nacionalističkog, mobilizacije koja je stalno prisutna. Mislim da, jedan dio mladih ima otpor prema tome, mislim vi (44:40 – smijeh) vaša organizacija je jedna od tih. Dobar dio mladih nisu uključeni.. ne zanima ih to, ipak oni žive u nekvom globalnom svijetu i danas su svi uključeni u te društvene mreže i informacije imaju iz cijelog svijeta. Tako da, dijelom nije više ni bitno gdje živiš ako si.. ako želiš nešto napraviti sa svojim životom, možeš ga napraviti i ovdje isto k'o da živiš u Americi ili Francuskoj ili bilo gdje. Jedini problem što ti dobri, kvalitetni ljudi mladi, vjerovatno će im biti lakše da se samo fokusiraju na svoju karijeru i ne.. jer ipak je velika žrtva se boriti da napraviš bolje društvo. Tako da to što vi radite je pozitivno (45:22 – smijeh) ali to nekako još uvijek mali broj ljudi koji nekako.. možda nekakve stvari djeluju.

Mislim postoje ti pojedinačni pokreti recimo ovo što se događa sad u Banjaluci na trgu je meni vrlo zanimljivo. Pokret koji je nastao odjednom i još se drži i prvi put da vidim nešto što nema nacionalističko obilježje. Mislim i u Sarajevu isto sličan ovaj slučaj. Tako da postoji potencijal, postoji potencijal samo nije lako vidjet' kako će se to, kako sve to može postati nekako masovni pokret otpora. Jer s jedne strane isto, mislim puno mladih teško živi ovdje tako da. Oni bi se mogli mobilizirati kad bi te neke socijalne teme počele dominirati. Nacionalna priča uvijek ih ubije, tako da je to problem.

Milica: Kako vi danas tumačite rat i taj poslijeratni mir?

Siniša: Dobro, mislim mir je svaki dobar. Čak i loš mir je bolji nego dobar rat (46:33 – smijeh). Tako da, mislim baš k'o što sam rek'o taj prvi period iza rata je meni nekako dijelovao puno pozitivnije nego danas u tom smislu da su se stvari malo počele odvijati, postalo je nekako, čak je i EU imala nekakav fokus ovdje i htjeli su napraviti nekake stvari. Napravljeni su nekakvi pomaci. A onda opet zadnjih, imam osjećaj desetak godina da smo otišli unazad u nekim stvarima. Nepovjerenje je veće, mislim većina toga je manipulacija naravno političara. Ali dobro to je svugdje, političari to rade, to je funkcija politike. Zato je bitno da postoje nekakve institucije koje blokiraju te neke rigidne manipulacije i koje ostavljaju prostora za druge priče. Da nije samo ta etnonacionalna priča, ta koja dominira. Tako da nekako ja vidim ta dva perioda. Onaj period odmah poslije rata do recimo 2006. i onda ovaj period 'vamo čini mi se lošiji u mnogim stvarima. Vidjećemo ako dođe do ikakvih promjena, ne izgleda baš nešto optimistično ali, mislim možda smo se mi i previše i fokusirali na stranke umjesto na civilno društvo koje može. To isto ja mislim da je problem bio iza rata, većina tih NGO su bili finansirane, kreirane iz vana. Tako da nisu bile organske. E sad se to mijenja, kako su nestale pare, nastaje pravo civilno društvo i pravi ljudi koji su stvarno motivirani nekim većim idejama. Ne samo 'ajmo uzeti novac od ovih vanjskih fondacija. Mislim da je puno jači potencijal za promjene odatle nego unutar sistema, unutar partija. Ali vidjećemo.

Milica: Da li možda ta borba, ta građanska opcija da li je vidite kao nešto što bi moglo Bosnu i Hercegovinu da odvede u neku bolju budućnost?

Siniša: Pa ne, građanska opcija ovdje je problem, mislim, normalno svaka država bi trebala biti građanska država bez obzira. To ne znači da ne mora čovjek biti nacionalan ovakav i takav. Kod nas je problem što je građanska ideja postala asocijacija sa jednim etnicitetom ili sa nekom unitarizacijom. Tako da mi možda trebamo naći neki novi termin (49:01 – smijeh) da se riješimo toga. Jer problem je ovdje što, mislim nijedno društvo nije čisto, ili jedno ili drugo. Svugdje postoje ti neki etnički elementi čak i na, Francuska koja je je l' sebe vidjela kao nekakav primjer demokratske građanske države i građanskog nekog nacionalizma je isto drukčija prema manjinama. Tako da uvijek, svugdje postoji. Stvar je balansa između tog etičkog i građanskog a to nije lako napraviti. To nije lako napraviti zato što ljudi se osjećaju ugroženim i čak i ako to nije

realno. Zato što, pogotovo ovdje zbog historije je l', duge historije nasilja, lako je tako isprovocirati taj osjećaj. Mislim da demokratsko društvo mora bit' građansko na jedan i na drugi način. S tim da postoji potpuno uvažavanje prava etničkih i svih drugih prava. Samo je stvar balansa, kako to sve napraviti a to nije lako, to nije uspjela, nije uspjela ni Belgija, na neki način vidimo nije uspjela ni Španija. Ali, bolja je nego ovdje u tom pogledu, barem nisu prošli kroz to nekakvo nasilje. Moje iskustvo u Irskoj, ja sam tamo isto već dugo, isto Sjeverna Irska, imate sad evo već sto godina taj neriješeni problem Sjeverne Irske. Tamo je još malo više kompleksno zato što postoji socijalna dimenzija. Znači tradicionalno su ovi unionisti ili protestanti. Ne volim ja govoriti protestanti i katolici zato što to naglašava religijski element koji nije primarni. Bio je nekad ali primarni je taj politički element. Znači, ko želi ostati unutar Britanske imeprije oni su unionisti i ovi Irski republikanci koji žele biti u sastavu Republike Irske. Tamo je postoj'o jak, jaka ekonomska nejednakost. Znači, ovi tradicionalni katolici ili republikanci su bili uglavnom.. nisu imali visok stupanj obrazovanja, nije im dozvoljeno. Nisu imali zemlju, znači ekonomski su bili uglavnom ono radnička klasa ili farmeri. To se isto tamo sad mijenja, to je bilo važno da se dođe do nekakvog mirovnog sporazuma. I ako je naš problem drukčiji pošto je kod nas nasilje bilo puno veće i puno intenzivnije u kratkom periodu. Tamo je ono tinjajuće nasilje bilo stalno. Kod nas je isto zanimljivo što kod nas nema nasilja, otkad je završio rat nema efektivnog nekog.. dobro po neki eksces tu i tamo kad se igra ova utakmica ali.. To je isto zanimljivo kako je brzo stalo, kad je stao rat nije više bilo nasilja. Što nam isto govori da to nije bilo nešto između naroda nego je bila ipak politička odluka. Znači da je to dosta dobro koherentno organizirano. Nasilje kad se zaustavi odozgo onda stane. Što nije slučaj recimo sa Sjevernom Irskom. Tako da ja mislim da ovdje postoji veća mogućnost nekakvog normalnog društva kad bi se te institucije.. kad bi postoj'o nekakav dogovor oko tih institucija. Ipak su ljudi ovdje.. mislim govore isti jezik bez obzira kako ga zovu (52:10 – smijeh). Ipak mislim svijet se.. taj period državnog socijalizma je napravio isto jedno sekularno društvo, mislim ne sve naravno, puno naših ruralnih sredina nisu bile sekularne ali urbane sredine su bile poprilično sekularne. Znači ono jedino što nas razlikuje ta religija, nije bila važna, sad je naravno naglašena i prenaplašena. Baš zato da imaš nekakav kulturni marker da te odvoji da budeš eto to što nismo isti. Nismo je l' imamo drukčiju religiju, šta ja znam. Mislim, ako ovo društvo postane opet više sekularno, biće lakše npr. nekakav taj građanski dijalog i nekakav kroz etnički.. kooperaciju i integraciju. Al' neće bit' lako.

Milica: Da li možda imate neki prijedlog kako da se, da postanemo to, mislim generalno Bosna i Hercegovina jeste sekularno društvo (Siniša: službeno) službeno da, ali u praksi mi vidimo ta odstupanja, da li imate možda neki eto kao savjet ili prijedlog kako?

Siniša: Naravno to problem je s prošlim sistemom što je to uradio agresivno, što je religija bila zabranjena. To ne može ni u jednom demokratskom društvu, ljudi imaju prava na svoja vjerovanja. Sekularizacija je, barem u sociologiji, nešto što je bilo ono povijesno vezano sa modernizacijom društva. Meni je isto bio zanimljiv primjer Irske, jer ja sam tamo, tako dugo

živim i mogu vdjet', kad sam ja doš'o tamo to je bilo još uvijek konzervativno društvo, vrlo religiozno. Crkva je imala ogroman uticaj ali pošto su.. nekol'ko stvari se počelo događati u isto vrijeme, ekonomski razvoj. Znači, ekonomija je otvorila i došle su strane kompanije. To još prije nekog neoliberalnog vala. Tako da puno ljudi se zaposlilo, prestala je migracija, ostali su oni ljudi koji su prije tradicionalno odlazili u Ameriku ili u Britaniju, šta ja znam. Dakle, zadržali su se mladi, obrazovani ljudi, koji su mogli oblikovat' to društvo. Veza sa crkvom je pukla nakon onih skandala sa pedofilnim sveštenicima i to je bila ogromna promjena. Pogotovo što majke, žene koje su starije bile vrlo konzervativne, one su vdijele to kao atak na njihovu djecu. Onda je crkva.. od tada se više nikad nije oporavila crkva. Znači ta kombinacija tih stvari je djelovala. I onda otvaranje prema ostatku svijeta i dolazak ljudi iz vana. Tako da sad Irska ima skoro 20 mil.. pardon, 20% ljudi koji su došli. Migranti od svuda, uglavnom iz Evrope: Poljaci, sad iz Hrvatske. Postalo je puno liberalnije društvo. Znači postalo je isto sekularno. Znači sekularizacija je vezana sa tom nekom ekonomskom promjenom sa nekakvim.. otvorenosti prema svijetu. Sa promjenom političkih institucija. Tako da je i u bosanskohercegovačkom kontekstu sekularizacija će vjerovatno doć' ili nekakav element koji dolazi zajedno sa generalnom modernizacijom. Znači mi smo imali takvu nekakvu modernizaciju od '45. do '90. Kad pogledamo u smislu opismenjavanja stanovništva, izgradnje infrastrukture. To je bio.. to je zlatni period na ovim prostorima. Mislim, kad pogledate na šta je ličilo ovo stanovništvo '45. a.. gdje je bio ono mali postotak pismenih i obrazovanih. Nije bilo nikakve infrastrukture, tol'ko puno je napravljeno u tom periodu. Mislim dobro, to je bila autoritarna država ali opet je napravila. Taj jedan val sekularizacije se dogodio u tom periodu. Mi smo sad ot'šli unazad u nekim stvarima. Sad je pitanje kol'ko će dugo to trajati, jer ipak mi smo ipak dio nekog svijeta, htjeli ili ne. Mislim da će ipak, ove tvrde, konzervativne opcije neće moći tu vječno imati uticaj jer će otić' ljudi još više. Zanimljivo baš skoro sam gled'o podatak nekog istraživanja na ovim ljudima što odlaze, mladim ljudima što odlaze iz Hrvatske gdje pokazuje da ekonomski razlog je tek drugi zašto odlaze. Ideološki razlog je prvi, ne mogu živjet' u atmosferi potpune dominacije crkve i političkih partija, nepotizma i šta ja znam korupcije. Tako da mislim, to je dobar pokazatelj. Znači da ljudi su spremni da žive u nekakvom normalnijem, tolerantnijem, racionalnijem društvu. Ali nije lako to postići. Naravno to se ne može sad odozgo reći (56:43 – smijeh). Hajmo, saćemo uvesti sekularizaciju!

Mirza: Ranije ste spomenuli da pokazuje kako je naglo prestao taj sukob '90tih i rekli ste da je zapravo to bila politička odluka. Zbog čega smatrate da je to bila politička odluka, da nije povezana zbog kapitala i sličnih stvari?

Siniša: Pa ne, mislim, mi sad znamo puno o.. kako je došlo do rata i puno toga je.. neke stvari su napravljene svjesno i namjerno. Znači, isprovocirane su, mržnje nije.. nije postojalo mržnje. E sad, saću ostavit' svoju kap k'o sociolog (57:23 – smijeh). Ispitivanjem javnog mnjenja '80tih sve do '90tih, radio je ovaj IDIS iz Zagreba, te etničke distance između različitih etničkih grupa u

Bosni i široj Jugoslaviju su bile minimalne. Bile su vel'ke prema Romima i Albancima, tradicionalno. Ali između Hrvata, Bošnjaka i Srba vrlo mali i u Hrvatskoj i u Bosni. Tako da nije, ne može se sad reć' da je postojala sad neka ukorjenjena mržnja koja je samo trebala da eksplodira. Ona se morala proizvest' dobrim dijelom. Ona se proizvela dijelom i zbog straha i zbog tog nekakvog pozivanja na prošle tragedije. Eto oni su nas ubijali onda, saće nas opet ubijati. Nažalost, i dalje su te teme prisutne, stalno se vrte u medijima i dan danas i to je problem. Zato ja ipak mislim da uloga političkih elita i dalje je važna u tom pogledu. Mislim, nije to jedini razlog. Naravno ne bi oni mogli uspjeti da ljudi se ne boje ili se ne pozivaju na te takve.. prošla iskustva. Mislim da je i dalje važno, meni je to najbolji pokazatelj da si mog'o zaustavit' rat kad si htio. Znači to isto, to inače nije lako napraviti. Kad poredim sa Sjevernom Irskom gdje ti ne možeš to napraviti i ako postoji politički ti isti koji isto manipuliraju strašnim stvarima. Konflikti su onako na mikro razini, ulicama. Onda ne mogu te recimo nekog ko je iz (58:57 – nerazumljivo) iz ovih bivših recimo IRI, oni moraju s njima ić' u nekakve pregovore. Jer taj konflikt je stvorio organski konflikt, ova ulica protiv ove ulice. Kod nas toga nema u principu, tako da...

Mirza: Da li osjetite da se i danas proizvodi takav narativ?

Siniša: Da, da, proizvodi se. Pa ja mislim.. gledam u medijima, baš je to zanimljivo recimo pred izbore. Nekoliko mjeseci pred izbore kako krene jos veća i veća ta... Mislim to je svjesno naravno, neke stvari se baš svjesno kažu. To se može vidjeti kako političari naravno koriste neke termine ili se uhvate oko nečeg'. Neka bezvezna izjava nepoznate osobe dobija ogromnu ono (sad mi engleske riječi dolaze) u medijima se vidi, Mirza: prostor. Da, prostora dobije u medijima i onda se napuše i onda svak' tu se uhvati za to. Čak i ovi političari koji je l' pričaju o nekakvom pomirenju i miru, oni to povremeno namjerno ubace i onda to kroz svoje medije... Vidimo to kako se radi. Tako da su te teme stalno tu, stalno su u opticaju. Naravno lakše je o tome pričati nego o nezaposlenima i proizvodnji. Ja mislim da dosta mladih ljudi to zna, vidi i razumije je l', al' ne glasa (1:00:17 – smijeh).

Milica i Mirza: Je l' ima možda još nešto što želite da podijelite sa nama a da vas mi nismo pitali?

Siniša: Otkud znam, nisam siguran. Ne mogu se sad sjetit' (1:00:33 – smijeh). Pa jedino to možda, to iskustvo Bosne i Hercegovine u odnosu na druga društva. Bosna i Hercegovina nije jedino ovakvo društvo. Mislim malo jest' kompleksnije pošto imaju te tri etničke grupe. Ima nekakvu tu dugu kolonijalnu tradiciju. Mislim zanimljivo, kod nas nema tol'ko puno tih nekih komparativnih analiza sa drugim društvima takvim. Sva društva takva imaju problema. Al' neka su funkcionalnija, evo Kanada i oni su imali sa Kvebekom tih nekih.. al' nije nikad bilo nasilja. Dobro to je prosperitetno, bogato društvo koje je službeno multikulturalno i otvoreno. Eto Belgija, pomen'o sam prije, nisu riješili taj problem ali već sto godina.. sto pedest godina su ne.. Al' opet su uspjeli bit' prosperitetni. Tako ako Bosna može bit' ko Belgija, nije to loše (1: 01:30 –

smijeh). Jedino to možda, da gledamo možda izvan naših iskustava, kako se to.. Mislim meni je isto zanimljivo, recimo, sad u Banjaluci, Banja Luka jest' ono kao i svi veći gradovi u Bosni i Hercegovini postala monoetnička. Al' opet ljudi mogu otići. Ovdje ljudi dođu iz Sarajeva, možeš otići u Sarajevo. Neće ti niko ništa reć'. Mislim ipak nije to nekakav sad konflikt k'o.. gdje ono nasilje tu stalno prisutno. Što je nekakav pozitivan pokazatelj.

Milica: Ako je to to, onda ništa gospodine Siniša hvala vam na ovom razgovoru.

Siniša: Hvala, ništa. Nekad mi fale riječi (1:02:06 – smijeh).